

MUHİBBÎ DÎVÂNÎ'NDA ŞİİR VE ŞÂİR İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Yard. Doç.Dr.Semra TUNÇ*

Osmanlı sultan ve şehzâdelerinin hemen hemen hepsi şiirle ilgilenmiş bir kısmı ise dîvan tertiplemiştir. Bunlar içinde *Muhibbî* mahlasını kullanan *Kanûnî Sultan Süleyman* (ö. 1566) sultanlığı ve şâirliğiyle en ön sırada yer alır¹. Arapça ve Farsça'yı şiir söyleyebilecek kadar iyi bilen Kanûnî biri Farsça dört dîvan teşkil edebilecek şiirleriyle de Türk edebiyatının en velûd şâirlerinden biridir. Dîvanında 2799 gazel, 1 elif-nâme, 1 tercî-i bend, 18 muhammes, 30 murabbâ, 5 nazım, 51 dörtlük ve 217 beyt vardır².

Devrinde şâir, âlim ve sanatkârlara hak ettikleri değer verilmiş ve korunup teşvik edilmişlerdir. Fâtih döneminde başlayan, İstanbul'u bilim ve kültür merkezi yapma yönündeki çabalar, Kanûnî döneminde daha da artmış ve gerçekten de İstanbul merkez haline gelmiştir. *Kanûnî dönemi*(1520-1566) klâsik şiirimizin altın çağı olarak kabul edilir. *Zâtî*(ö. 1546), *Fuzûlî*(ö. 1556), *Hayâlî*(ö. 1556-57), *Yahyâ Bey*(ö. 1582), *Bâkî*(ö. 1600) vs. gibi ünlü ve ismi bilinenler yanında, bu dönemde yüzlerce dîvan şâiri yetişmiştir³.

Kanûnî'nin pek çok yazması⁴ bulunan Dîvânı *Âdile Sultan* tarafından bastırılmıştır⁵. Şâirin üç Türkçe Dîvanı'ndan seçmeleri ihtivâ eden bu yayını *Vahit Çabuk* yeni yazıya aktararak neşretmiştir⁶. Son olarak, (Prof.) Doç.Dr. Coşkun Ak basma ve yazma nüshaları mukayese ederek *Muhibbî Dîvânî*'ni yayınlamıştır⁷. Bizim yazımızda örnek olarak verdiğimiz beyitler bu yayına aittir. Örnekler dışında sözü edilen konu ilgili bazı beyitlerin yerleri de parantez içinde gösterilmiştir⁸.

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Öğretim Üyesi.

¹ Daha geniş bilgi için bak: Mustafa İsen-A.Fuat Bilkan, Sultan Şâirler, Akçağ Yay. Ank.1997; Ahmet Kırkkılıç, Sultan Şâirler, Sultan Üçüncü Murâd (Murâdî) Hayatı, Edebî Kişiliği,Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni, Basılmamış D.T. Atatürk Üniv. SBE.,Erz. 1985.

² Daha geniş bilgi için bak: Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânî*, KTB. Ank.1987.

³ Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB, İst.1994, s.33-34 vd.

⁴ Coşkun Ak, a.g.e.

⁵ *Dîvan-ı Muhibbî*, Matba'a-ı Osmânî, İst.1309/1890-91.

⁶ Vahit Çabuk, *Dîvan-ı Muhibbî I-III*, Tercüman 1001 Temel Eser:154-156, İst.1980.

⁷ Coşkun Ak, a.g.e.

⁸ Rakamlar, sırasıyla; sayfa, şiir ve beyti göstermektedir.

Tezkirelerde zaman zaman mübâlağalı ve subjektif yargılarla övülen şâir Kanûnî'nin, bir cihan sultanı olarak şiir yazması enteresandır. O sık sık şâirlik iddiâsında bulunmadığını söylese de şiirlerinin niteliği ve niceliği açısından döneminde ve sonrasında yaşamış pek çok şâirden öndedir. 16. yüzyıl tezkirecilerinden *Lâtîfî* onu, “Memâlik-i memlûkî mülk-i Rûm'a zamm itdüğü gibi niyâm-ı dehândan tîğ-ı zebân çeküp suhan vilâyetinüñ fâtihi ve ‘adl ü ihşân âyetinüñ şârihi olmuşdur...”⁹ şeklinde tavsîf eder. Yine 16. yüzyılda yazılan *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nde de *Muhibbî* hakkında şöyle der: “... Fenn-i eş'ârda iktidârları ve evşâf-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârları nûr-ı âfîtab-ı nevvâr gibi rûşen ü âşikârdur. Sultân-ı cihân ve hâkan-ı dehr olduğu gibi mâlik-i memâlik-i nazm u neşr idi...”¹⁰

Gerek Kanûnî, gerek devri edebiyatı ile ilgili çalışmalarda onun şiiri ve şâirliği de ele alınmıştır¹¹. Kanûnî'ye sunulan kasîdeler ile ilgili bir yayında ise, onun Türk Edebiyatında şâirliğiyle değil sultanlığıyla temâyüz ettiğini, yani *Muhibbî*'yi değil Kanûnî'yi görürüz¹². Bu bize devrindeki şâirler nazarında Kanûnî'nin şâirden önce sultan kabul edildiğini de îmâ etmektedir. Ayrıca kasîdelerin genellikle bir devlet büyüğüne, yani pâdişâha veya şâiri himâye edebilecek birine yazıldığını da göz ardı etmemeliyiz.

Muhibbî, devrine göre oldukça sâde bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça terkibleri –dönemin dili göz önünde bulundurulursa– oldukça az kullanmıştır. Zaman zaman ata sözleri ve deyimlerle söyleyişine kuvvet katan Kanûnî'nin şiirleri nazım şekilleriyle olduğu kadar konuları bakımından da çeşitlilik arzeder. Ancak biz, bu yazıda onun şiirlerinin dili, üslûbu ve mâhiyetinden çok genel anlamda *şiir*, *şâir*, *kendi şiiri* ve zaman zaman *muhtelif şâirler ve şahsı hakkındaki değerlendirmelerine* yer vereceğiz.

⁹ Lâtîfî Tezkiresi, İkdâm Matb. Der-sa'adet, 1314, s.14.

¹⁰ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, C.I, s.98; (Yayına hazırlayan: İbrahim Kutluk,TTK, Ank. 1981)

¹¹ Âmil Çelebioğlu, “Şâir Kanûnî Sultan Süleyman”, *TKA. Prof.Dr.Muharrem Ergin'e Armağan*,Yıl:XXVIII/1-2, (Ank.1992),s.39-52 ; Â.Çelebioğlu, Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, MEB. İst.1994.

¹² Ali Yılmaz, Kanûnî Sultan Süleyman'a Yazılan Kasîdeler, KB. Ank. 1996.

Dîvanı'nda “Şi'r”¹³ redifli bir gazeli de bulunan *Muhibbî* şiir için, “şîr, eş'âr, nazm, söz, suhan, kelâm, ğazel, beyt” kelimelerini kullanır. Şiiri tavsîf etmek için ise, “rengîn, âbdâr, mevzûn, 'aşîkâne, rindâne, şîrîn, laţîf, ğarrâ, ra'nâ, pür-nükte, ter, nâzûk-ter, nâzenîn, dil-keş, dil-sûz, pür-sûz, sūzân, sūznâk, gül, gül-i ter, gül-deste, gülistân, solmaz gülistân, gülşen-i nazm, tâze meyve, naħl-bend, naħl-i nazm, dūr, dürr ü gevher, dürr-i şehvâr, dürr-i meknûn, dürr-i yetîm, dürr-i semîn, dürr-i 'Aden, dürr-i me'ânî, lü'lü'-i meknûn, gevher-i yek-dâne, gevher-i nâ-yâb, gevher-i nazm, nazm-ı dürrer-nişâr, nazm-ı güher-bâr, şâf su, âb-ı hayvân, şâf âyine, suhan-ı nâzûk, lisân-ı ğayb, mu'ciz-nizâm, hayâlât-ı ğarîb, şîrîn-edâ, sihr-i helâl, tekye-i şîr, şîr-i dil-pesend, şîr-i faşîh, aşl-ı kelâm, kebk-i hırâm, çevgân” gibi sıfat ve benzetmeler kullanmıştır.

Muhibbî'ye göre şiir ilimdir. O da çağdaşı *Fuzûlî* gibi ilimle şiiri birleştirmiştir. *Fuzûlî*'nin “İlimsiz şîr, esâsı yoħ dîvâr kimi olur ve esâssuz dîvâr ğayetde bî-i'tibâr olur.” sözü *Muhibbî*'de şöyle ifâdesini bulur:

Şi'r bünyâdına el urduñ ise muħkem kıl
Şonradan dime kim za'f üzre imiş bu temelüm
569,1913/5

Şâir bu temelin kendisinde var olduğuna işaretle, şiir ilmini kademe kademe ilerleterek kemâle ulaştırdığını söyler:

Şî'rüm Muħibbî irse kemâle 'aceb midür
İletdüm bu fenni ilerüye ben ayağ ayağ

437,1417/7

Şiir hakîkatten haber vermelidir:

Ey Muħibbî söyle söz virsün hakîkatden ğaber
Şimdiki şâ'irlerüñ her bir sözi zâhir geçer
253, 759/5

Hakîkatten haber verecek şiirde asıl olan ise “*ma'nâ ve dakâyık*”tır. Nazm fidanında mânâ meyvesi olmalı; aksi halde şiir “*âbdâr*” olmaz. Nüktesiz, ince mânâlar yüklü olmayan basit şiiri

¹³ C. Ak, a.g.e., s.395, 965 numaralı gazel.

söylemek için hünere ihtiyaç yoktur. Basit ve sâde şiiri herkes söyler, ancak hakîkatten haber veren anlamlı şiir söylemek hüner ister:

Gerekdür şîrde ola dağâyık
 Ve illâ her kişi dir şîr-i sâde
 690, 2358/4
 Naḥl-i nazma ey gönül bil meyve-i ma'nî gerek
 Ma'nî ger olmazsa olmaz aña âbdâr şîr
 313, 965/5
 Tekye-i şîr ile Muḥibbîye itsen su'âl
 Bir cevâb ide ki anda ola çok ma'nî-i ḥâş
 406, 1299/5
 Muḥibbî sâde işdür şîr-i sâde
 Olıcağ ol gerekdür kende-kârî
 788, 2718/6

Şâir, şiirin hakîkatten haber vermesi gereğine dâir kanâatini şiirlerine **“lisân-ı gayb”** sıfatını vererek pekiştirir:

Dirler Muḥibbî şîrine ol dem lisân-ı gayb
 Mu'ciz-nizâm sözlerini ger raḡam kıla
 744, 2557/5

Mânâyı **“top”**a ve şiiri de ona vurmaya yarayan **“çevgân”**a benzeten şâir, bu meyanda zamâne şâirlerine de meydan okur:

Şîr çevgânıyla çalmağa me'ânî tûbını
 'Arşa-ı 'aşr içre geldüm ya'nî meydân isterem
 550, 1847/4

Gerçek şiirden anlayanlar, lâtif ve ince mânâlarla dolu sözleri gördüklerinde eşsiz inci diyeceklerdir:

Her sözinde nâzûk ü rengin me'ânî bulına
 İşidenler diyeler bu söz degül dürr-i şemîn
 669, 2278/2

Şiir insanı farklı dünyalara götürür. Ondan alınan zevk, lezzet, okuyanın derecesine, anlayışına bağlıdır. Gerçek şiirden ancak, kırk-kırk yaran akıl sâhipleri, olgun kişiler zevk alır(180, 494/5):

Şi'r oldur okıyanlar bula şekker lezzetin
Lezzetin bilmez anuñ illā ki 'aql-ı hurde-bīn
669, 2278/1

Şiir, kıymetini bilmeyenlerden yüzünü saklayan bir güzel sevgili gibidir. Ancak değerini bilenlere, anlayanlara yüz gösterir:

Bir güzel maḥbūbdur yüzden niḳābın almazam
Kıymetin bilmezlere göstermeye dīdār şi'r
313, 965/3

Gönülden haber veren bir sohbet arkadaşı olan şiir, yine gönlün coşkusunu, neş'esini, hüznünü, tamamıyla hâlini dile getirir. Gönül ehli bu yüzden şiirle ilgilenir(436, 1412/6; 754, 2597/4). "**Rengîn**" ve "**rindâne**" şiirler, gönlün coştığı anlarda söylenir:

Cūş idüp ey Muḥibbī yine gönül
Didi bu şi'ri hoşça rindâne
693, 2369/9

İnsanın üzgün ve gönlünün sıkıntılı olduğu anlarda söylenen şiirler ise derd ve elem dolu, yani "müşevveş" olacaktır:

Şi'rümi görüp müşevveş itmesünler beni 'ayb
Çün degül ḥātır küşāde toptolu derd ü elem
568,1911/6

Böyle zamanlarda şiir, gönlü ferahlatan, insanı bütün olumsuzluklardan bir süre uzaklaştıran ve başka âlemlere götüren bir vasıtaadır. Bu sebeple sâdece bir eğlence olan şiirle kimse mertebe kazandığını, kemâle ulaştığını sanmamalı:

Muḥibbī ḥalvet-i dilde hemān eglencedür ancak
Ögünüp şi'r ile kimse dimesün kim kemālüm var
337, 1052/5

Elbette cihan sultânı şâir için şiir, bir eğlence, âdeta başka âlemlere kaçıştır. Baş olmanın ağır yükünden bir süre uzaklaşmak için güzel bir vesiledir:

Şîr-i pür-sūzuñ Muhibbî çün ki bir eglencedür
Hâlî olma bir nefes ʿâlemde sen eşʿardan
656, 2228/5

Şiir biraz da yalandır. Duygu ve hayâl gücüne bağlıdır. Söylenenlerin yaşanmış olma şartı yoktur. Bu sebeple de şâirim diye böbürlenmek yersizdir:

Germ olma şîr ile gel inen şâirem dime
Şıgmaz mısın bu ʿâleme bir kaç yalan ile
700, 2397/6

Benzer ifadeyi *Muhibbî*'nin çağdaşı *Fuzûlî*'de de görürüz:

Ger dirse ki Fuzûlî güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur

Şiir, özellikle de gazel; güzelleri teshîr etmek ve onlarla hemhâl olmak için bir araçtır:

Şîr ile itdün Muhibbî ol perî teshîrini
Dime şimden girü sen eşʿar u dîvândur ʿabeş
114, 257/5
Şîr ile çünki Muhibbî nice dilber ʿoculur
Bunu kim diyebilür şîr ü gazelden ne gelür
307,945/6

Gazel, klasik şiirde en çok kullanılan nazım şeklidir ve çoğu zaman şiirle eş anlamlı kullanılmıştır. *Muhibbî* de gazele önem vermiş, zaman zaman gazelin mahiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerinde gazel için, "*garrâ, tâze meyve, cevher, gül-deste, rengîn, nâzûk, ra'nâ, ter, pür-nükte, şîrîn, âbdâr,*

nâzenîn, âşıkâne rindâne” gibi sıfat ve terkîbler kullanmıştır. Şâire göre gazel; his ve hayâle bağlıdır ve genel olarak âşığın hâlini sevgiliye duyurabilmesi için bir araçtır. Bu vasıflara uygun –özellikle “*âşıkâne*” - şiirler, beğenilen, seçkin şiirlerdir(346, 1082/4):

Mümtâz olursa sözleri tañ mı Muhibbînüñ
Her ne ğazel ki söyleye hep ‘âşıkânedür
228, 667/5

“*Âşıkâne*” şiirin en belirgin özelliği “*sûzân, sûznâk, pür-sûz*”dur. *Muhibbî* de çoğunlukla gazelleri için “*sûzân, sûz-nâk, pür-sûz dil-sûz*”sıfatlarını kullanır. Aşkta,âşığın ahvâlinde ve firkatten söz eden şiirin yakıcı olması tabiidir. Bu mahiyetteki şiirleri anlayabilmek için âşığın haline vâkıf olmak gerekir. Nitekim, şâir aşktan bîhaber olanın ateş dolu şiirini okumamasını, aksi halde yanabileceğini söyleyerek uyarır:

Olmayan ‘ışka haber-dâr okumasun şîrûmi
Şîr-i pür-sûzum okurken çorçaram kim yanalar
301, 924/5

Yine, “*sûznâk*” şiir derd ehlinin elden bırakmadığı ve yüreği demir olanların bile yüreğini yumuşatacak cinstendir(193, 542/5):

Şîr-i dil-sûzumu her kim ki Muhibbî işidüp
Yüregi âhen ise dağı hem ol ân ezilür
193, 541/5

Muhibbî’nin “*sûznâk*” şiir söylemesinin sebebi, sadece âşığın hâlini ve aşkını dile getirmek değildir. O bu vesileyle, gerçek şiiri, “*âşıkâne*” şiir üslûbunu da zamâne şâirlerine öğretmeyi amaçlar:

Sûz-nâk eyler Muhibbî anuñ için şîrini
Şimdiki şâîrlere üslûb-ı eş‘âr öğredür
216, 624/5

Muhibbî'nin şiirlerinin çoğunluğu “*âşıkâne*” ve “*rindâne*” olmakla birlikte *hikmetli*, *nasihat-âmîz* gazel¹⁴ ve beyitleri de vardır:

Kimseye rāzuñ dime sîneñde şağla rāzuñi
Ehl-i dünyā ile hergiz eyleme sen ihtilāṭ
410, 1317/3
‘İbādet it koma tevḥîdi elden
Bularçün seni yaratmış yaradan
621, 2101/2

Ayrıca, Kanûnî'nin öğüt verici mahiyetteki gazellerinden birinin matla'ı halen ata sözü gibi kullanılmaktadır:

Halk içinde mu'teber bir nesne yoğ devlet gibi
Olmaya devlet cihānda bir nefes şihḥat gibi
763, 2627/1

Muhibbî'nin bir beyti vardır ki, kendi ifadesine göre dîvānda en beğendiği odur. Şâir bunu şöyle ifade eder:

Sūz-ı dilden gerçi bunca söyledüm ra'nā gazel
Lîk itdüm içlerinden işbu beyti intiḥāb
Her denîye söyleme ḥālūñi āgāh olmasun
Her ne eyleser Muḥibbî itsün ol ‘ālî-cenāb
83, 148/4-5

Nazım şekillerinden gazele önem verdiğini belirttiğimiz şâir, sık sık bu tarzda iddiâlî olduğunu söyler:

Fikr-i bikrümünden Muḥibbî ḥarc ider söz gevherin
Zîra ḳādirdür gazel tarzında ol mâhir giçer
256, 769/5

¹⁴ 344,1076(b); 381,1208; 400,1279; 440,1429; 658,2236; 763,2627; 795,2748.

Bikr-i fikrümnden Muhibbî ihtirâ^c itse gâzel
 apuşurlar şanasın kim gevher ağızından düşer
 344, 1076(a)/5
 Kim ki nazm ister Muhibbî şî^crini gûş eylesün
 Bulunur gerçi gâzel ammâ bu eş^câr özgedür
 283,864/7

Muhibbî, şâirlikte ve özellikle gâzel tarzında iddiâlı olmakla birlikte selef şîirine dil uzatmanın edebe aykırı düştüğünü ve bunun kendi seviyesine yakışmayacağını söyler. Aslında burada yakışksız olan ve edebe aykırı düşen, selef şîirine ve şâirlere dil uzatmak değil, seviyesi itibarıyla onları rakîb görerek değer vermek ve muhâtab almaktır:

N'ola rengîn ise sözüñ selef şî^crine dahl itme
 Dimişler  alem içinde bulunmaz hiç edebden yeg
 454,1479/4
 Bu Muhibbî görse her şâ^cir sözün iğmâz ider
  Aybdur çün hâş olana eylemek  am ile bahş
 116, 265/7

Aynı *Muhibbî*, bir başka beyitte ise, şîirini görenlerin selef şîirine benzeteceklerini söyler(177,484/5). Bununla birlikte kendi şîirinin eşsiz olduğunu ve tanzîr edilemeyeceğini îmâ ederek, tanzîre yeltenenlerin tavrını da karganın keklîğın yürüyüşünü taklîde çalışmasına benzetir:

Her kim ki Muhibbî şî^crini bilmez nazîre dir
 Kebk-i hırâma benzemege hiç kâr-ı zâğ
 419,1350/5

Şîirini tanzîre cür'et edenleri alaya almakla kalmayan *Kanûnî*, böylelerine **“üslûb-ı eş'âr”** öğretebileceğini ve üstadlık edebileceğini de belirtir(216,624/5):

Dostlar her bir sözüñ Husrev kelâmıdır benüm
 İdeyüm şâ^cirlere şimden girü üstâdlık
 433, 1402/5

Aslında şâire göre bu sadece kendi fikri değildir. **“Gül-i ranâ”** olarak vafettiği ve bir dîvan değer dediği her bir beytini görenler de üstâd olduğunda müttefiktirler(515,1715/5; 195,550/2; 127,305/5):

Gördiler cân riştesine dizdügüm söz dürlerin
Didiler mîr-i suhan eş'âr u dîvânum görüp
80, 138/4

Zamâne şâirlerini kendisine akran görmeyen şâir, nazm ehlinin şiirlerini benzersiz bulup, **“sihr-i helâl”** yani, mükemmel kabûl ettiğini ifade eder:

Görüp Muhibbî şî'rûn nazm ehli egdiler baş
Taşîn idüp didiler hiç görmedük nazîrin
596, 2012/6
Cihânı nazm-ı pür-süzum musahhar eyledi düpdüz
Kemâl ehli görüp şî'rüm didi sihr-i helâl olur
231, 679/4

O kendi şiirlerini **“asl-ı kelâm, altın, gül, şekker-i şîrîn”** diğerlerini ise, **“fer', gümüş, lâle, engübîn”** olarak vasıflandırır(415,1305/4; 393,1253/2):

Şî'r-i pür-süzum benüm gül lâledür eş'âr-ı gayr
Şekker-i şîrîn ile kânde bir ola engübîn
669, 2278/3

Muhibbî'nin şiirleri - muhtemeldir ki - pâdişâh olduğundan dolayı tazîm için meclislerde çok okunup rağbet görüyordu. Ancak şâir belki de sırf bu nedenle olmadığını ihsâs ettirmek için;

Ey Muhibbî biz olmasağ husrev-i mülk-i suhan
Böyle rağbet bulmaz idi defter ü dîvânumuz
359, 1128/6

deme gereğini duyacaktır. Âdetâ, cihân devletinin sultanı Kanûnî'nin söz mülkünün de sultânı yani, **“sâhib-i seyf ve kalem”** olduğunu vurgulamaktadır:

Bu ŧi'ri gören Muhibb lbd
 Dir mülk-i suhan sana msellemdr
 576, 1938/5
 Bu Muhibb olmasa ger mlik-i mülk-i suhan
 An gelmezdi dilinden böyle bir rengn güzel
 510, 1697/5

Bir çok beyitte sz sultanlığını cihan sultanlığına tercih ettiğini im eden ŧir, kılıca benzettiği dilin (szn), lemi hükmü altına almağa yetebileceğini belirtir:

Rm olup ŧi'rme nazm ehli egeler n'ola baŧ
 Ttmađa 'lemi bu tđ-i zebn bana yiter
 293, 900/5

Sz dünya malına bedel bir cevherdir. Gönül haznesindeki bu cevher kullanmakla tükenmez. Hussiyle *Muhibb*'nin sözleri o kadar değerlidir ki, Acem diyrına ulaŧsa, *Dr*¹⁵ bir harfini alabilmek için tcn satar(194,546/5; 260,784/2; 563,1910/4; 233,684/7):

ŧi'r-i pr-szum eger varsa 'Acem iđlimine
 Virmeye bir harfe kıymet efserin Dr ŧatar
 227, 664/6

Aynı ŧir, mtevz bir edyla, ŧiirinin pek deđerli olmasa da hediye olduğu için kabl edilmesini diler:

Eyle gel ŧi'r-i Muhibbyi kabl
 Gerçi kim bir tuhfedr ill hađr
 161, 429/5

Muhibb'nin "**gazel**" ve "**beyt**" kelimeleriyle genel anlamda ŧiiri özelde ise gazeli kastedtiğini görüyoruz. Ayrıca "**efsne**" ve "**destn**" kelimelerini bir terim olmaktan ziyade "**macera, kssa**" anlamlarında kullanır:

¹⁵ İnan ŧahlarndan. Keyniyn sllesinin dokuzuncu ve son hkmdardır. Ekber, Keykubd da denir.

Her gazelde anuñ için eyledüm sihr ü füsün
 Mâh-rûlar hûblar gûş ideler efsânemüz
 346, 1082/4
 Oldı âlemlere destân Muhibbî kışşam
 Yazmadın ben anı defter ü tûmâra henüz
 382, 1209/6

Pek çok dîvan şâiri gibi, *Muhibbî*'nin de örnek aldığı veya etkilendiği, ya da kendisiyle çeşitli tasavvurlar içinde mukayese ettiği şâirler vardır. Enteresandır ki, Türk şâirlerinden sadece *Alî Şîr Nevâî*(ö.1501)nin adı geçer. Oysa Kanûnî'nin çağdaşı *Bâkî*, “*sultânü’ş-şu’arâ*” kabûl edilmektedir. Kezâ, Azerî sahasında her beyti “*sehl-i mümteni*” örneği şiirleriyle Türk edebiyatının zirve şahsiyeti *Fuzûlî* vardır. Belki her iki şâiri anmayışının sebeplerinden biri kendisi ile çağdaş olmalarıydı. Ayrıca, Kanûnî'nin Bağdad'ı fethiyle Osmanlı tâbiyetine geçen *Fuzûlî*'yi anmayışında şîliğinin de etkisi olabilir. Kanaatimizce en önemli sebep *Muhibbî*'nin sultan oluşu ve sultanlık psikolojisidir. Şiirlerinde çeşitli vesilelerle andığı *Nevâî* , Arap şâiri *Hassân b. Sâbit* (ö.682 ?) ve Fars şâirlerinden *Nizâmî-i Gencevî*(ö.1203-1206 arası), *Feridüddîn-i Attâr*(ö.122 ?), *Hüsrev-i Dihlevî*(ö.1325), *Hâcûy-ı Kirmânî*(ö.1361), *Selmân-ı Sâvecî*(ö. 1376), *Kemâl-i Hocendî*(ö.1388-1400 arası), *Hâfız-ı Şîrâzî*(ö. 1388) ve *Abdurrahman-ı Câmî*(ö. 1492-3) *Muhibbî*'den çok önce ölmüş ve her biri üstad kabûl edilen şâirlerdir.

Muhibbî, dîvan şiiri üzerinde etkisi az çok her zaman hissedilen *Nizâmî*'yi şekil ve ifade yönüyle örnek aldığını ifade eder. Gazellerinin büyük bölümü beş beyit olan şâir, bunu beş beyitlik gazel yazma geleneğini başlatan *Nizâmî*'ye uyduğu şeklinde açıklar:

Ey Muhibbî nazm ara kılduñ Nizâmî tarzını
 Şîrûñî şimden girü itmek gereksin penc penc
 124, 292/5

Şâir, şiirlerini “*ince hayâl, nâzik ve rengîn edâ*”sıyla da *Nizâmî*'nin şiirlerine benzetir:

Nazmun̄ Muhibbî nazmına beñzer Nizâmînün̄
İnce hayâl nâzûk ü rengîn edâyı gör
279, 850/5

Tezkiretü'l-Evliyâ'sı yanında, ârifâne ve sûfîyâne gazelleriyle dîvan şâirleri üzerinde etkisi bulunan *Attâr*, *Muhibbî*'nin de değer verdiği bir şâirdir. Bunun sonucudur ki, şiirini görse *Attâr*'ın beğenebilecek olması Kanûnî için, şiirlerinin değerini gösterir bir ölçüdür:

‘Irâka irse ger bu şi‘r-idil-sûz
Diye kabrinde taḥsîn Şeyḥ ‘Aṭṭâr
210,603/8

Gazellerinin çoğunluğu âşıkâne olan *Muhibbî*'nin bu açıdan etkilendiği şâir ise, *Sa'dî-i Şîrâzî*(ö.1292) yolunu izleyen *Emîr Hüsrev-i Dihlevî*'dir. Şâir, şiir zevkini ve şiirlerinin yakıcılığını *Hüsrev*'den aldığı ve daha çok bu “*sûz*”uyla temâyüz ettiğini de belirtir:

Bu Muhibbî sūz-ı Hüsrevden yaḫar çünki çerâḡ
Ehl-i nazmun̄ arasında pes neden seçilmesün
626, 2121/5
Çerâḡı sūz-ı Hüsrevden yaḫarsa ṭañ mîdur şi‘rüm
Ġazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmânı
806, 2789/5

Hüsrev kelimesini çoğu zaman tevriyeli olarak “*pâdişâh*, *sultan*” anlamında kullanan şâir, bu anlamda suhan mülkünün sâhibi ve Rûm'un hüsrevidir:

N'ola Rûmun̄ ḫusrevi olsa Muḫib
Çünkim oldı mâlik-i mülk-i suhan
667, 2271/5

Şiirde asıl olanın mânâ olduğunu sık sık söyleyen *Muhibbî*, *Sa'dî* takipçisi *Hâcûy-ı Kirmânî*'yi mânâ bakımından örnek almıştır:

Husrevā gūş it Muhibbî şîrine eyle nazar
Naẓm tarzında Nizâmî ma'ñide Hâcûy imiş
404, 1291/5

14.yüzyılın usta Fars şâiri *Selmân-ı Sâvecî* rindâne şiirleriyle pek çok dîvan şâiri gibi *Muhibbî*'yi de etkilemiş ve şâirin kendisini "*Selmân-ı zamân*" veya "*ikinci Selmân*" olarak telakkî etmesine sebep olmuştur:

Her söz ki dinür anda gerek nice me'ânî
Kim oğur ise diye ki rindâne dimişler

Bu |vech ile (kim) naẓm-ı Muhibbîyi gören dir
Benzetdi hemân şîrini Selmâna dimişler

207, 592/4-5

Bu Muhibbî dem-be-dem şîrini rengin eyledi
Tab'-ı mevzûnına dinse n'ola Selmân-ı zamân
666, 2267/5

Bu Muhibbî şîrini gören kemâle irdügin
Bir şanurdum didi benzer var imiş Selmân iki
791,2732/5

Açıklama [ZP1]:

Açıklama [ZP2]:

Muhibbî bu etkiyi, onun yolunu izlediğini açıkça söyleyerek pekiştirir:

Çerâğı sūz-ı Husrevden yakarsa tañ mıdur şîrüm
Gazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmânı
806, 2789/5

Yine, âşıkâne ve rindâne şiirleriyle ünlü *Hâfız-ı Şîrâzî* ile mutasavvıf şâir *Câmî*, *Muhibbî*'nin tesir aldığı şâirlerdir. Şâir, *Hâfız* ve *Câmî*'nin şiirlerini görseler can bulacaklarını dile getirirken, mânen yine onlardan etkilendiğini şöyle ifade eder:

Bu Muhibbî mest olup açdı me'ânî dürcini
Bâde-i Hâfız meger yâ cām-ı Câmî itdi nüş
392, 1246/5

Mutasavvıf şâir *Kemâl-i Hocendî*'yi de kelimelerin anlamlarıyla tevriyeli kullanarak şöyle anar:

Ey Muhibbî nazmuma nazm ehli çün baş indürür
Ben dañı şî'rüm kemâl ile hocend itsem gerek
497, 1649/5

Muhibbî bunlardan başka, özellikle na'atlerinde, Hz. Muhammed'in meddâhı Arap şâiri *Hassan b. Sâbit*'i ve Çağatay şâiri *Nevâî*'yi de anar. Şâir, Fars ve Türk şiirinde "*bî-nazîr*" olduğunu söylerken, na'atleriyle de Arap şâiri *Hassân* 'la boy ölçüşür:

Şî'r-i Muhibbî Fûrs ile Türkîde bî-nazîr
Tâzîde şimdi nazm ile Hassâna kaçd ider
207, 591/5
Ey Muhibbî kim ki gördiyse senün eş'arun
Ehl-i nazmun arasında didi kim Hassândur
148, 378/5

Muhibbî'nin *Selman*'dan başka en çok etkilendiği, şiirlerinin tamamında onun tarzını benimsediğini söylediği ve andığı tek Türk şâiri *Ali Şir Nevâî*'dir. Ancak cahilerce bunun basit bir taklîd olarak algılanmamasını ister ve şiirlerinin kendine özgü, orijinal olduğunu da açıkça belirtir:

Nevâyî tarzını gözler Muhibbî cümle eş'arun
Okuyup saña taşîn eyleyen ehl-i Horāsândur
244, 727/5
Muhibbî her sözün dil-keş özinden ihtirâc itdi
Velî nâ-dân olan bilmez şanur tarz-ı Nevâyîdür
149, 384/5
Didi ânîde Muhibbî böyle bir rengin gâzel
Tarz-ı şî'r içre Nevâyî gibi ol fâyık mıdur
287, 877/4

Sonuç olarak *Muhibbî*, devrine göre sade, sanat kaygısından uzak, kolay söylenmiş hissi bırakan şiirleriyle, kendisinin de dediği gibi söz mülkünün sultanlarından biridir. Şiirlerinde zaman zaman vezni ustaca kullanamamaktan kaynaklanan ahenk bozukluklarına rağmen muhtevâ bakımından zenginlik ve çeşitlilik göze çarpar. Bir cihan sultanı oluşunu aksettiren söyleyişleri yanında devrindeki diğer şâirler gibi, yaşadığı ve mensup olduğu toplumun dinî, ahlâkî ve örfî değerlerini, ata sözleri ve deyimleri kısacası sosyal hayata ait unsurları çokça kullanmıştır. Dîvânında, *Necâtî*(ö.1509), *Hayâlî* ve *Bâkî* gibi şahsiyetlerin izi görülmekle birlikte, *Hassân*, *Nizâmî*, *Attâr*, *Hüsrev*, *Hâcûy*, *Kemâl-i Hocendî*, *Hâfız* ve *Câmî*'yi çeşitli tasavvurlar içinde zikreden şâir, bunlardan özellikle, *Selman* ve *Nevâî* tarzlarını beğendiğini ve onları izlediğini açıkça söyler. Ayrıca, *Muhibbî*'nin de gerek devrinde ve gerek sonrasında Türk şâirleri üzerinde etkisi hissedilmiş ve şiirlerine nazîreler ve tahmisler yazılmıştır.

Her türlü duyguyu, hayâlî ve fikri dile getirmeye müsait olan gazel, *Muhibbî*'nin en fazla – ve çoğu zaman da şiirle eş anlamlı-kullandığı nazım şeklidir. Dîvânı'nda bulunan 2799 gazeliyle Türk edebiyatının en çok gazel söyleyen şâirlerinden biridir. *Muhibbî*'ye göre şiir, ilimdir ve başarılı olabilmek içinse, temel bilgiler yanında hünere, kabiliyete ihtiyaç vardır. Şiir hakîkati dile getirmelidir. Onda asıl olan mânâdır. Şiir zevktir ve insan üzerinde bırakacağı etki kişinin seviyesine bağlıdır. Çoğu zaman muhatabı gönüldür ve şâir ise gönül denizinden söz incileri çıkaran bir dalgıçtır.

Kanûnî, Avrupalıların deyimiyle “Muhteşem Süleyman”, cihan sultanı sıfatı yanında, çoğunluğu *âşıkâne* ve *rindâne* olmak üzere *hikmetli* ve *öğüt* verici mahiyette şiirleriyle de dîvan şâiri sıfatını haketmiş bir şahsiyettir.

